

RAPPORT

Atlanterhavsvegen Bud- Kristiansund (ABK) Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet

Riksantikvaren er direktorat for kulturminneforvaltning og er faglig rådgiver for Miljøverndepartementet i utviklingen av den statlige kulturminnepolitikken. Riksantikvaren har også ansvar for at den statlige kulturminnepolitikken blir gjennomført og har i denne sammenheng et overordnet faglig ansvar for fylkeskommunenes og Sametingets arbeid med kulturminner, kulturmiljøer og landskap.

Besøksadresse:

Dronningensgate 13, 0152 Oslo

Postadresse:

Postboks 8196 Dep. N-0034 Oslo

Telefon: (+47) 22 94 04 00

Telefaks: (+47) 22 94 04 04

[www.ra.no / postmottak@ra.no](http://www.ra.no/postmottak@ra.no)

Forord

Denne sluttrapporten er en av tolv sluttrapper fra pilotprosjektene i Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet. Rapportene beskriver prosjektenes egne erfaringer og synspunkter. Riksantikvaren som programansvarlig, overleverer sin rapport til Miljøverndepartementet. I tillegg rapporterer forskningsinstitusjonene Nordlandsforskning og Telemarksforskning som har evaluert arbeidet i programmet.

Alle prosjektrapportene med vedlegg kan lastes ned på nettstedet ra.no eller verdiskaping.info

På nettstedet vil Riksantikvaren legge ut nyttig informasjon om hvordan kulturminner kan brukes som ressurser i samfunnsutviklingen. Aktuelle dokumenter, artikler, filmer fra alle prosjektene og lenker til videre lesing vil ligge på denne nettsiden.

Atlantehavsvegen Bud-Kristiansund (ABK)

Foto omslagsbilde: Jan von Krogh/Nordic Light

Navn på prosjekteier: Møre og Romsdal fylkeskommune

Nettside: www.verdiskapingsprogrammet.no
www.mrfylke.no

Riksantikvaren 2010

www.ra.no

SLUTTRAPPORT 25. august 2010

Innledning

Verdiskapingsprogrammets fase I går ut året 2010. Det gjelder også for piloten ABK, men siden prosjektlederens fireårige engasjement går ut den 31.08.2010, leveres en sluttrapport til prosjektets oppdragsgivere (RA, MD), prosjekteier (Møre og Romsdal fylkeskommune) og nærmeste samarbeidspartnere (kommunene Fræna, Eide, Averøy og Kristiansund) i august 2010.

Sluttrapporten er skrevet i henhold til mal fra RA.

Med hensyn til punkt 3 i rapporten, Resultater, rapporteres dette også detaljert i en egen rapportdel basert på Strategisk Handlingsplan for ABK.

Denne sluttrapporten inneholder kun en oversikt over de viktigste økonomiske nøkkeltall for prosjektet. En samlet økonomisk oversikt for prosjektperioden 2006-2010 er inkludert i ovenfor nevnte rapport basert på Strategisk Handlingsplan. Regnskap for 2010 vil foreligge i februar 2011, og revidert regnskap oversendes RA innen 15. juni 2011.

Informasjonsskilt om Størsholmen på Atlanterhavsvegen – gammelt fiskevær og moderne sjøportsenter
Foto: Toril Skram

0. Sammendrag

Riksantikvaren og Miljøverndepartementets nasjonale satsing på kulturminnebasert verdiskaping, *Verdiskapingsprogrammets fase I*, har gått i en fireårsperiode, fra 2006-2010. Piloten Atlanterhavsvegen Bud-Kristiansund (ABK), forankret i Møre og Romsdal fylkeskommune, kulturavdelinga, ble valgt ut i mars 2006, og prosjektleder ble engasjert i fire år fra 1. september 2006 til 31. august 2010. ABKs virketid varer imidlertid ut året 2010. Innsatsen i perioden september-desember 2010 ivaretas av prosjektmedarbeider i 80% stilling i samarbeid med kulturavdelinga/kulturvernseksjonen og øvrig prosjektorganisasjon.

ABK har hatt som mål å skulle *medvirke til en positiv steds- og samfunnsutvikling på strekningen Bud-Kristiansund, med utgangspunkt i kulturminner og en helhetlig satsing på kystens kulturarv og landskap.*

Prosjektområdet dekker de fire kystkommunene Fræna, Eide, Averøy og Kristiansund. Kystkultur og kystens kulturminner har dannet utgangspunkt for innsatsen, som i stor grad har vært knyttet opp mot reiseliv og forløsning av potensiale som ligger i områdets mange natur- og kulturminnebaserte attraksjoner.

Verdiskapingsbegrepet i satsingen har vært bredt definert, og omfattet *kulturell, sosial, miljømessig og økonomisk verdiskaping*. Prosjektet har oppnådd mange og gode resultater innenfor områdene kulturell, sosial og miljømessig, og også respektable resultater innenfor det økonomiske verdiskapingsområdet.

Prosjektet har vært finansiert som et spleiselag, der fordelingen mellom stat og fylke/kommune har vært 50/50. Samlet innsats i prosjektperioden beløper seg til vel 19 millioner, fordelt på omkring 90 enkelttiltak med stort og smått. *Formidling* og *kulturminnevern* har vært de to store hovedsatsingsområdene.

ABK har vært et omfattende prosjekt med en lang rekke samarbeidspartnere, der de fire prosjektkommunene, regionmuseene og destinasjonsselskapene i regionen har vært svært sentrale. En rekke andre etater, fagmiljø, interesseorganisasjoner, prosjektsatsinger og lag/foreninger har bidratt sterkt til gjennomføring og måloppnåing: Fagavdelinger i fylkeskommunen, Fylkesmannen i Møre og Romsdal, Kystverket, Friluftsrådet, Nasjonal Turistveg, fylkesprosjektet Fiskarbonden sin Arv (2005-2009), historielag/sogelag, venneforeninger og velforeninger. Næmingeprosjektet, som driver utdanning og forretningsvirksomhet knyttet til lokalt tradisjonshåndverk, har sammen med fylkeskonservatoren utgjort prosjektets solide håndverksmessige kvalitetssikring.

Som en videreføring av prosjektet foreslås det fra prosjektorganisasjonens side å etablere en ny satsing gjennom 2011-2012, med fokus på utvikling og forløsning av det økonomiske verdiskapingspotensialet i prosjektområdet (kulturminnenæring). Gjennom ABKs innsats er det skapt et godt grunnlag for slik satsing, gjennom både konkret næringsrelatert innsats (aktørnettverk), kompetansehevende tiltak og holdningsskapende arbeid. Det er utarbeidet forslag til handlingsplan for perioden, som blir vedlagt sluttrapporten og framlagt for fylkeskulturutvalget.

1. Pilotprosjektet

1.1 BAKGRUNN FOR SØKNADEN

ABK var en av de tre første pilotprosjektene som ble valgt ut som en del av Verdiskapingsprogrammet, i mars 2006. Møre og Romsdal fylkeskommune ved kulturavdelinga/kulturvernseksjonen, i samarbeid med andre fagavdelinger, sto bak søknaden, med prosjektkommunene Fræna, Eide, Averøy og Kristiansund som samarbeidsparter. Søknaden ble skrevet med bakgrunn i et ønske om å få til et samordnet grep for kystkulturarv og landskap på strekningen Bud-Kristiansund med kvalitetssikret istandsetting, forvaltning, informasjon og formidling, for styrking av bosetning og næringsliv.

Bud/Kristiansund-området kunne vise til en rekke fornminner, unike natur- og kulturlandskapsområder, levende fiskevær, pulserende bymiljø, moderne reiselivsbedrifter basert på opprinnelige verdier, og en rekke sterke stedskarakteristiske tema, som klippfisk og Fosnakultur. Og midt i det hele: Ingeniørkunstverket Atlanterhavsvegen. Kulturminne, moderne ferdselsåre og internasjonalt kjent turistmål. Mange av kulturminnene ble vurdert til å ha potensial for kommersiell utnyttelse, men at de enkeltvis ble for små, og at sjansene var bedre gjennom samarbeid, felles markedsføring og muligheter for stordriftsfordeler.

Flere sentrale samarbeidsaktører sto klare til å delta: Områdets to regionmuseum og to destinasjonsselskap, lokale sogelag/historielag og friluftsråd. Kystverket var positive, dialogen med Nasjonal Turistveg-prosjektet for Atlanterhavsvegen var god, og likeså med andre utviklingsprosjekt i fylket med delvis overlappende målsettinger, som Reiselivsprogrammet, Fiskarbondens Arv og Frivillig-prosjektet.

I sin begrunnelse for valg av ABK som verdiskapingspilot pekte RA bl.a. på det store utviklingspotensialet i området for et reiseliv basert på natur- og kulturminnebaserte attraksjoner. Reiselivsperspektivet ble løftet inn i ABKs hovedmålsetting, og reiselivsaktørene definert som en hovedmålgruppe. Fastboende ble definert som den andre hovedmålgruppen, med bakgrunn i at man umulig kan oppnå et attraktivt og solid grunnlag for reiselivsutvikling uten et kunnskapsrikt, trygt og trivelig vertskap – det vil si lokalbefolkningen.

Prosjektet ble forankret internt i fylkesorganisasjonen gjennom vedtak i fylkestinget. Siden fulgte politiske prosesser i prosjektkommunene, med påfølgende forankring av ABKs handlingsplan og satsing på kulturminnebasert verdiskaping i kommuneplaner. Prosjektleder ble ansatt i en fireårig 100% engasjementsstilling, f.o.m. 01.09.06 t.o.m. 31.08.10.

1.2 BESKRIVELSE AV KULTURMINNENE, KULTURMILJØENE OG LANDSKAPET SOM VAR UTGANGSPUNKTET FOR PROSJEKTET

I forbindelse med innrapportering til MD av antall kulturminner i prosjektområdet som var omfattet av prosjektet, endte vi for ABK-området opp med 67 stk. I det følgende omtales kulturminnene/kulturmiljøene gruppevis/tematisk, i tråd med de såkalte *tematiske fyrtårnene* som er definert i Strategisk Handlingsplan for ABK, og med den tematiske informasjonskategoriseringen i *portalene* (de nye turistinformasjonssentrene) som er etablert som en del av prosjektet. For nærmere beskrivelse av de enkelte kulturminnene/tiltakene vises også til Pkt 3 samt vedlagte rapportdokument basert på Strategisk handlingsplan for ABK.

1.2.1 ATLANTERHAVSVEGEN

8 km lang vegstrekning med spektakulær beliggenhet ytterst i havgapet. Bindeledd mellom kystkommunene Eide og Averøy. Regionens fremste turistmål. Kåret til Århundredts byggverk i Norge

i 2005. Status som fredet kulturminne siden 2009. Blir fra 2012 markedsført som en av 18 Nasjonale Turistveger i Norge.

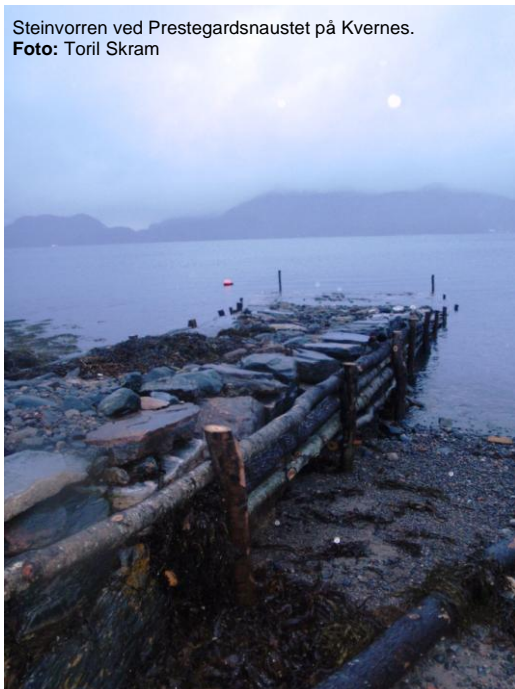
1.2.2 KVERNES KULTUROMRÅDE

Kommunens tusenårssted. Kvernes har hatt stor betydning som religiøst og kulturelt maktsentrum for store deler av Nordmøre i minst 4000 år. Her er rike arkeologiske funn fra både steinalder, bronsealder, jernalder, vikingtid, middelalder og nyere tid, bl.a. bevarte gravminner som dekker de siste 4000 år, inkludert tingkrets og fallosstein. To kirker på området i dag: Kvernes stavkirke fra 1300-tallet og Kvernes nye kirke (1893).

Det gamle bedehuset Klippen ble i 2009 flyttet til kirkeområdet på Kvernes og tatt i bruk som forsamlingslokale og "allbrukshus" for lokalbefolkningen, bl.a. med konserter, utstillinger, basarer, møter, selskap og kafe. Huset eies og drives av Kvernes Menighetsråd. Flytteprosjektet skjedde som et ABK-tiltak, faglig utført av Næmingeprojektet.

Gamle Kvernes bygdemuseum ligger sentralt plassert i området. I museets sjøavdeling ligger bl.a. det freda prestegardsnaustet fra 1791, som i 2009 ble restaurert i regi av ABK og Næmingeprojektet. Steinvorren nedenfor naustet ble også restaurert som et ABK-tiltak i 2009.

Det er opparbeidet et mangfold av turstier i området, som er skiltet med historiske opplysninger, bl.a. den gamle kirkestien fra Bådalen til Kvernes. Arbeidet med skiltingen er et samarbeid mellom Averøy kommune og ABK, med støtte fra Kulturminnefondet.

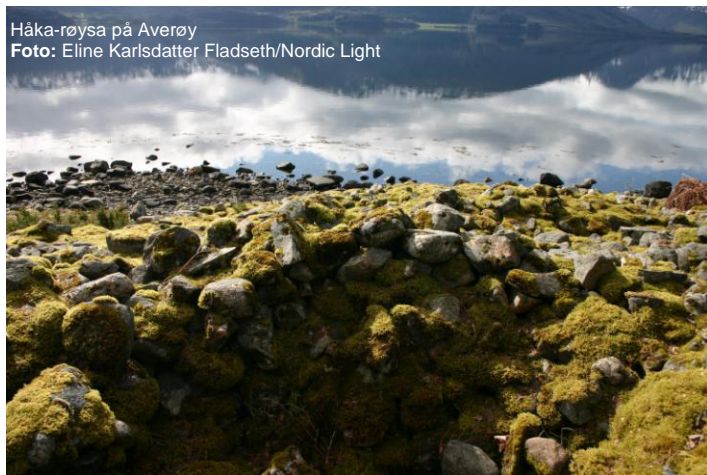
1.2.3 FOSNAKULTUR OG STEINALDER, INKL. BERGKUNSTFELTET PÅ SØBSTAD

De aller første arkeologiske funn fra den kulturen vi nå kjenner som Fosnakulturen, dvs den eldste steinalderen fra 11000-10000 før nåtid, ble gjort av lektor Anders Nummedal ved Voldvatnet i Kristiansund i oktober 1909. De kommende årene gjorde Nummedal en rekke fosnafunn andre steder i Kristiansund, på Frei, og ved Bremsneshattområdet på Averøy. Her ble 25 steinalderboplasser påvist innenfor et relativt begrenset område. Funnene er bevart på NTNU, med en del kopier på regionale/lokale museum. Fosnakultur og steinalder er et viktig tema i grunnskoleundervisningen i området.

Det er flere helleristningsfelt i prosjektområdet, men det best tilrettelagte og mest kjente er feltet på Søbstad. Det stammer trolig fra slutten av eldre steinalder/ begynnelsen av yngre steinalder. Ristningene ved Søbstadklubben har avbildninger av småhval, sjøfugl og en båt, samt rammer med abstrakte mønster og ringer. Hvalene fyller det meste av bergflaten. Trolig var dette et godt egnet sted for fangst av småhval som jaget sildeflokkene, og kanskje var det også et hellig sted, der mennesker møtte maktene de trodde på.

1.2.4 VIKINGTID/MIDDELALDER – KYSTENS GRAVRØYSER

Langs kyststrekningen Bud-Kristiansund ligger en rekke gravhauger og røyser, som vitner om gårdsbosetning i området under jernalderen, delvis også bronsealderen. De store gravfeltene på Malefeten og Sandvikshagen i Fræna, feltet med hellesatte gravkammer på Visnes og gravrøysa på Vevang i Eide, og Håka-røysa på Rånes i Averøy, den største røysa på Nordmøre, er alle fra jernalder.

Det finnes også en rekke andre spor fra viktigtiden i området: Magnus Berrføtts sønn Øystein Magnusson hadde kongsgård på Hustad i Fræna, hvor han levde og siden døde i 1123. Mye tyder på at Hustad var et religiøst og politisk maktsenter for Romsdal i førhistorisk tid. Her er spor etter gårdsbosetning tilbake til år 1000 f. Kr. På toppen av den ca 200 m høye klippeformasjonen Aslaksteinen like ved var det trolig en bygdeborg, et sted for tilflukt i urolige tider. Her er spor etter mennesker fra omkring Kristi fødsel og inn i vikingtid, år 900.

På Rastarkalv ved kirkeområdet på Frei i Kristiansund, sto slaget mellom Håkon den Gode og Eirikssønnene i år 955 e. Kr. Kirkestedet på *Freidarberg* har vært religiøst senter siden tidlig middelalder og gravsted siden 1200-tallet.

Bremsnes gård på Averøy var trolig høvdingsete allerede for 1500 år siden. I følge sagnet skal Harald Hårfagre ha gitt stedet i gave til sin venn Ragnvald Mørejarl, som han også skal ha inngått veddemål med om ikke å klippe hår eller skjegg før Norge var samlet. Etter slaget i Hafrsfjord i 872 kom så Harald hjem og lot lokkene falle, og sagnet sier dette skjedde ved steinringen på Bremsnes. Bremsnes har vært et religiøst knutepunkt for befolkningen langs fjordene og øysamfunnene minst like lenge. Kirken på Bremsnes er en korskirke fra 1771.

I år 1040 sammenkalte kong Magnus Olavsson, sønn av Olav den hellige, til ting i Langøysund på Averøy, for å komme til enighet med bøndene langs kysten. Her måtte kongen fire på sine krav, og det ble vedtatt lovendringer som ivaretok bøndenes interesser. Dette viser gjennomslag for demokratiet, og forliket blir av enkelte betraktet som Norges "Magna Carta". Kongen ble etter dette høyt verdsatt av folket, og i sagaen Fagerskinna står å lese "...derfor ble han kalt Magnus den gode". Det er reist en skulptur på stedet, "Pilespisser", til minne om Langøyforliket.

Fiskeværet Bud har trolig hatt bosetning tilbake til vikingtid, og var omkring midten av 1500-tallet det viktigste handelsstedet mellom Bergen og Trondheim. Her fant landets siste riksmøte sted i 1533, ledet av erkebiskop Olav Engelsbretsson.

1.2.5 KLIPPFISK

Klippfisk er trolig den enkeltfaktoren som har hatt størst betydning for utviklingen av Kristiansund som by, og for kystsamfunnene ellers langs kysten. Klippfisktida varte fra 1700-tallet til ut på 1900-tallet, ga arbeid til alle, og la grunnlag for en voldsom materiell utvikling. Klippfisknæringa er fortsatt viktig, en rekke store produsenter opererer i området, og fortsatt eksporteres klippfisk til hele verden. Oppmerksomheten omkring klippfisk som lokal råvare og delikatess er sterkt oppadgående. Det finnes en rekke kulturminner i området fra klippfisktida, som fiskevær, fiskemottak, fiskebrygger, produksjonsanlegg og gamle tørkeberg.

Klippfiskproduksjon i Bud
Foto: Wigdis Wollan/Nordic Light

1.2.6 FYR, LOS, NAVIGASJON

Hustadvika er et av de farligste havstykkeene i Norge; værutsatt og med svært mange lumske undervannsskjær. Det er også ett av de tettest trafikkerte havstrekningene langs kysten vår. Her har handelsskipene gått tett siden tida med eksport av tømmer, sild og tørrfisk på 15- 1600-tallet, og gjennom klippfisktida på 17- og 1800-tallet. Havstykket karakteriseres som en skipskirkegård – forlisene har vært mange. Forholdene langs Hustadvika var en direkte medvirkende årsak til at staten på 1600-tallet begynte å utvikle tiltak for å trygge ferdselen langs kysten.

Siden tidenes morgen har sjøfarende navigert etter naturlige landemerker, og fjellet Stemshesten i Fræna er omtalt i Snorre. Losen spilte tidlig en viktig rolle; de første bestemmelsene om losvirksomhet stammer fra Magnus Lagabøters by- og landslover fra slutten av 1200-tallet. Fram til losvesenet ble etablert i 1720 var losyrket en konkurransenæring, der førstemann ut til båten fikk gi los. I 1720 var det 31 losere og 2 losoldermenn på strekningen Bud-Kristiansund (eller fra Bu til Lille-Fosen som det da het). Ingen andre områder i landet hadde så mange losere på ei så kort strekning. Losens posisjon og betydning i området har vært, og er, sterk. Den freda losstasjonen Teistklubben utenfor Eide, med losskøyta Rakel, er i dag i privat eie, og blir godt vedlikeholdt.

Fyrvesenet ble etablert i 1841. Første fyr langs Hustadvika ble tent på Kvitholmen (kystfyr) og Stavneset (ledefyr) i 1842. Siden fulgte Bjørnsund ved Bud (1871), Hestskjæret utenfor Averøy (1879), og Grip utenfor Kristiansund (1888). Kvitholmen og Stavneset forvaltes i dag av lokale venneforeninger, etter avtale med eieren Kystverket, og er tilgjengelige for publikum. Bjørnsund er også tilgjengelig, men eies og brukes av Kystverket og deres ansatte. Fyret på Hestskjæret og fyret på Grip er utilgjengelige for publikum.

Kvitholmen fyr
Foto: Wigdis Wollan/Nordic Light

Stavneset fyr
Foto: Eline Karlsdatter Fladseth/Nordic Light

1.2.7 KRIG OG GJENREISING

I prosjektområdet finnes flere store kystfort fra andre verdenskrig, som inngikk i den såkalte Atlanterhavsvollen. Kystfortet i Ergan i Bud er satt i stand og omgjort til museum, som en avdeling av Romsdalsmuseet. Radaren ved Kjeksa litt lenger nord var en del av anlegget i Bud. På kystfortet ved Vevang finnes de murte bunkerne og skyttergravene intakt. Kvalvik Fort på Frei i Kristiansund er et av landets best bevarte kystfort. En lokal venneforening står for vedlikehold og reparasjon, og gir omvisninger på forespørsel. I Kristiansund finnes en rekke spor etter krigsanlegg, bl.a. på Nordlandet, i Karihola og Brunsvika/Klubba. De fleste er stengt igjen og gjort utilgjengelig for allmennheten, mens noen fortsatt fungerer som spennende lekeplasser.

Radaren på Kjeksa i Bud
Foto: Møre og Romsdal fylkeskommune

Andre krigsminner:

Ved Røeggen på Averøy står monumentet "Stille Rom", til minne om det tragiske forliset av hurtigruten DS Irma i 1944, som ble senket av to norske torpedobåter. 65 personer omkom.

Kristiansund ble fullstendig rasert under tyskernes bombing i april 1940. Ca 60% av bebyggelsen/800 av 1300 bygninger var ødelagt, og totalt utgjorde tapet 28% av landets samlede krigsskade på

bygninger. Planleggingen for å gjenreise byen startet et par måneder etter, i regi av Brente Steders Regulering. I tiden fram mot 1943 ble det reist ca 40000 kvm permanent bebyggelse, hvorav ca 30000 kvm boligbebyggelse. I tillegg ble det bygget 23000 kvm boligbrakker utenfor bysentrum. Imidlertid startet byggarbeidene i sentrum for alvor først etter at krigen var avsluttet.

1.2.8 LIVET PÅ KYSTEN/FISKERBONDEN

Dette er en tematisk samlebolk, som omfatter kulturminner som ikke er omtalt tidligere, samt marine kulturminner. Med andre ord en rekke bygninger, objekter og kulturmiljø assosiert med Livet ved kysten/fiskerbonden/handelsmannen. Oppramset:

- Vikan Gamle Handelssted/Nesabrygga (Fræna)
- Maleremmen – småbruk/fiskerbondeanlegg (Fræna)
- Massinastua – fiskerbondeheim (Fræna)
- Siste bevarte opprinnelige naust i karakteristisk naustrekke ved Farstadsanden, Breivika (Fræna)
- Smia på Kvitholmen (Eide)
- Assistentboligen på Kvitholmen (Eide)
- Røykeri/formidlingsbygg – Strømsholmen (Eide)
- Eldhus og tun, Seljehaugen (Averøy)
- Gardshus, Søbstad (Averøy)
- Fisketrapp Wessel-allmenningen, Innlandet (Kristiansund)
- Skartrappa, Innlandet (Kristiansund)
- Stabbesteinsveien, Innlandet (Kristiansund)
- Marine kulturminner – utstilt på Hustad Gjestegård og tema for det kommende Kystkultursenteret i Bud (Fræna)

Maleremmen
Foto: Bjørn Johnsen/Nordic Light

1.2.9 INDUSTRI

På 17- og 1800-tallet var det gruvedrift flere steder i området, bl.a. i Bådalsgruvene på Averøy (kopper), og på Visnes i Eide (kopper, feltspat). Dette var viktig sysselsettingsindustri. Gruvene kan fortsatt oppsøkes og utforskes.

En annen viktig og eldgammel industri og attåtning i området, er tarebrenning. Dvs i perioder var dette som storindustri å regne. På 1700-tallet ble tareaske brukt som råstoff for framstilling av soda, som var viktig innen tekstilframstilling, såpekoking, og til glassproduksjon. På 1870-tallet begynte man også å framstille jod av tareaske. Jod var viktig i medisinsk sammenheng. Tarebrenninga tok slutt i 1930, da chilenerne hadde funnet enklere og billigere måter å framstille jod på fra naturlige

salpeterforekomster. Det ble drevet mye tarebrenning i bygdene langs Hustadvika, og særlig Male, Hustad og Farstad var sentrale askeområder. Askvågen i Fræna har fått navnet sitt etter denne virksomheten. Dessverre finnes ikke synlig spor etter industrien i dag, men historien vil bli formidlet via skilt og brosjyrer.

1.2.10 KULTURBYGG MED BEHOV FOR PLANSTØTTE/ARKITEKT OG SØKNADSHJELP OVENFOR KULTURMINNEFONDET

I "Klippfiskens hovedscene" Bud-Kristiansund er fortsatt en rekke fiskebrygger fra storhetstiden bevart. Mange eiere ønsker å bygge disse om til reiselivsformål (utleieleiligheter, servering), og generelt trenger mange av dem å gjennomgå kostnadskrevende vedlikehold.

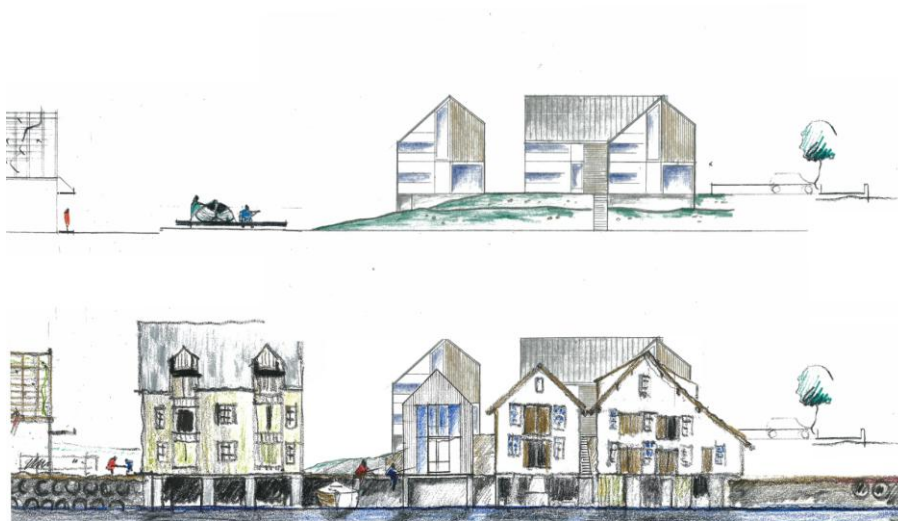
Når det gjelder ombygging er det et tydelig behov for veiledning med tanke på å få til gode eksempelbygg. Særlige utfordringer er knyttet til det å bevare opprinnelige uttrykk og særpreg, tilpasse det nye til det gamle, og finne gode arkitektoniske og bygningsmiljømessige løsninger. Det er også et stort behov for opplysning og hjelp overfor private eiere i forhold til å komme i gang med gode plan- og reguleringsprosesser. Huseiernes ønsker står ofte langt fra det antikvariske myndigheter kan godta. Involvering av et nøytralt mellomledd som kan tale begges sak og inspirere til løsningsorientert framferd, kan være en god løsning. Det handler om språk, dialog og forståelse.

Fire planlagte bryggeombyggingsprosjekt, ett i hver prosjektkommune, ble av ulike årsaker vurdert som særlig interessante:

- Sandøyeiendommen i Bud sentrum, Fræna
- Farstadbrygga på Sør-Skarvøya ved Atlanterhavsvegen, Eide
- Klippfiskbrygge i Sveggvika, Averøy
- Klippfiskbrygge på Meldalsholmen, Kristiansund

Tiltak som har fått hjelp i forbindelse med søknadsprosess til Kulturminnefondet, alle sentrale fiskebrygger i Kristiansunds sentrums- og havnemiljø:

- Jonas Eriksen-brygga, Vågen
- Kjønøybryggga, Innlandet
- Tahiti-brygga (tidl. Otterleibrygga), Innlandet
- "Fengselet" – svalgangsbygget fra ca 1750, Innlandet

Skisser, Sandøyeiendommen i Bud. Helge Schjelderup Arkitekter AS.

1.3 MÅL OG MÅLGRUPPER FOR PROSJEKTET

1.3.1 OVERORDNET MÅL DEFINERT AV RA:

Verdiskapingsprogrammet skal medvirke til at kulturarven nyttast som ressurs i samfunnsutviklinga.

1.3.2 OVERORDNET MÅL DEFINERT AV ABK

Verdiskapingspiloten Atlanterhavsoegen Bud-Kristiansund skal medvirke til en positiv steds- og samfunnsutvikling på strekningen Bud-Kristiansund, med utgangspunkt i kulturminner og en helhetlig satsing på kystens kulturarv og landskap.

1.3.3 HOVEDMÅLSETTING FOR PILOTEN, DEFINERT I OPPSTARTSSEMINAR 2007:

Atlanterhavsoegen Bud-Kristiansund har som målsetting å bli det fremste reisemålet i Sør-Norge med utgangspunkt i levende kystsamfunn, med fokus på

- *en samordnet kulturminneforvaltning*
- *en sterk lokal identitet*
- *aktivitet, formidling og tilgjengelighet*
- *bærekraftig verdiskaping*
- *kvalitet i alle ledd*

1.3.4 PROSJEKTET HAR HATT TO OVERORDNA MÅLGRUPPER:

- 1 Turister/reiselivsaktører
- 2 Fastboende

Det gamle fengselet i Hønebukta i Kristiansund
Foto: Christiane Wüllner/Nordic Light

1.3.5 DELMÅL FOR PROSJEKTET:

a) Verdiskaping:

Å bruke kulturarven til beste for befolkning, næringsliv, lokalsamfunn og regioner

1. Kulturminner og kulturmiljø skal løftes fram og aktivt tas i bruk for å styrke lokal identitet og kurere "heimblindskap"
2. Styrket markedsføring og bedre samordnet informasjon om reisetilbud og kulturminnebaserte attraksjoner skal føre til en merkbar vekst i turisttrafikken på strekningen
3. Det skal etableres nye bedrifter på strekningen som direkte eller indirekte er knyttet til kulturminner. Ny næringsvirksomhet skal skje på kulturminnenes premisser
4. Det skal etableres nettverk mellom aktører i skjæringspunktet mellom kulturarv og næring/reiseliv
5. Bevisstgjøringen omkring kulturarven som en ressurs skal økes
6. Kulturarv som tema skal integreres i kommunale planer for areal- og samfunnsutvikling

b) Kulturarv:

Ta bedre vare på kulturarven

1. Fagmiljø innen restaurering og vedlikehold skal styrkes
2. Få til en samordnet kulturminneforvaltning på strekningen
3. En klar vekst i sikring og restaurering av kulturminne og -landskap
4. Informasjon om lokalhistorie, kulturminne og kulturlandskap skal være lett tilgjengelig i flere format, og ha en gjenkjennelig og heilhetlig profil
5. Øke kunnskapen om kulturminner og lokalhistorie i området
6. Ha fokus på bærekraftig forvaltning av kulturminner/kulturarven

c) Kunnskap:

Utvikle og spre kunnskap om kulturarven som ressurs

1. Gjennomføre 0-punktsanalyse som grunnlag for måling av endringer innen kompetanse-, interesse- og bevissthetsnivå blant kommuner, næringsaktører og befolkning med hensyn til kulturminnebasert verdiskaping
2. Gjennomføre kompetansehevende tiltak knyttet til kulturminnebasert verdiskaping i kommunene og for næringslivet i regionen, i samarbeid med andre tiltak/avdelinger i Møre og Romsdal fylkeskommune og Innovasjon Norge
3. Samarbeide med kommunene om igangsetting av kommunale planprosesser for kartlegging, registrering og vedlikehold av kulturminner og kulturmiljø

1.4 ORGANISERING OG FINANSIERING

Prosjektets eier:

Møre og Romsdal fylkeskommune.

Administrative ressurser:

Prosjektleder Nina Torske i 100% engasjementsstilling i fire år (01.09.06-31.08.10).

Prosjektmedarbeider Toril Skram hhv 100% og 80% stilling i to perioder (01.09.07-28.04.08 og 01.09.09-31.12.10).

Det daglige prosjektarbeidet har vært lagt til kulturavdelinga, som gjennom prosjektlederen og kulturvernseksjonen har vært sekretariat for arbeidet. Kulturavdelinga har hatt overordnet ansvar for prosjektgjennomføring og økonomistyring.

1.4.1 STYRINGSGRUPPE

Det ble gjort vedtak i Fylkestinget (sak T-13/06) om omfang og sammensetning for ei styringsgruppe for verdiskapingsprogrammet, med en møtefrekvens på 2-3 ggr pr år. Følgende 17 personer (pluss vara) ble oppnevnt:

Møre og Romsdal fylke, politisk:	
Veslemøy Hungnes - 1. nestleder	Fylkesutvalget
Frøydis Austigard	Kulturutvalget
Jan Magne Dahle	Nærings- og Miljøutvalget
Møre og Romsdal fylke, adm.:	
Arvid Blindheim	Kulturdirektør/fylkeskultursjef
Bergljot Landstad	Reg.- og næringsdir/reg. og næringssjef
Fræna kommune:	
Henry Ståle Farstad - 2. nestleder	Kommunestyrerepr.
Eide kommune:	
Kolbjørn Gaustad	Varaordfører
Averøy kommune:	
John Harry Kvalshaug - leder	Kommunestyrerepr.
Kristiansund kommune:	
Knut Garshol	Bystyrerepr.
Næringslivet - M&R NHO:	
Torhild Farstad	Petrosenteret Kristiansund
Reiselivsorg.:	
Roar Harsvik	Destinasjon Kristiansund og Nordmøre
Faglag innen landbruk/fiske:	
Jorunn Karin Kvernen	Bond- og Småbrukerlaget M&R
Frivillige org.:	
Else Marie Bae	Fortidsminneforeningen
Jakob Arne Dahlen	Nordmøre Historielag
Regionmuseene:	
Jarle Sanden	Romsdalsmuseet
Toril Røsand	Nordmøre Museum
Kystverket:	
Harald Tronstad	Kystdistriktssjef, KV Midt-Norge

Omfang og sammensetning var ment å skulle sikre forankring til mange sentrale aktører. Styringsgruppas mandat var som følger:

Styringsgruppa skal fatte overordnede vedtak om prioriteringer, ressursbruk og andre viktige avgjørelser. Styringsgruppa skal vedta styringsdokumenter og se til at framdriftsplan og vedtak blir fulgt opp.

1.4.2 PROSJEKTGRUPPE

Prosjektgruppa på åtte medlemmer har hatt en svært operativ funksjon og en tett kobling til prosjektledelsen. Møtefrekvens 8-10 ggr/år. Prosjektgruppa har hatt følgende sammensetning:

Møre&Romsdal fylke, kulturavd:	
Jens Peter Ringstad - leder	Fylkeskonservator
Fra styringsgruppa:	
John Harry Kvalshaug	Leder styringsgruppa
Fræna kommune:	
Harry Hestad	Kultursjef
Eide kommune:	
Jonny Lyngstad	Enhetsleder kultur

Averøy kommune:	
Berit Hannasvik	Kommunalsjef/ass. Rådmann
Kristiansund kommune:	
Ingard Warvik	Enhetsleder kultur
Reiselivsorg.:	
Roar Harsvik	Destinasjon Kristiansund & Nordmøre
Regionmuseene:	
Jarle Sanden	Romsdalsmuseet

Prosjektlederen har vært sekretær for prosjektgruppa.
Prosjektgruppa sitt mandat:

Prosjektgruppa skal ha ansvar for og bidra aktivt i arbeidet med å definere prosjektinnhold på et mer detaljert plan, inkludert fordeling og bruk av økonomiske ressurser og utarbeiding av forslag til strategier, tiltak og virkemiddel, innenfor rammer og overordnede regningslinjer vedtatt av styringsgruppa.

Prosjektgruppa skal fungere som et bindeledd mellom fylket, de fire kommunene og sentrale aktører, og har slik et spesielt ansvar for å sikre en god dialog inn mot egne lokalmiljø. Prosjektgruppa har også et spesielt ansvar når det gjelder formidlings- og informasjonstiltak ovenfor lokalbefolkningen.

1.4.3 ARBEIDSGRUPPE 2010

Arbeidsgruppe 2010 ble etablert i 2008 med ni oppnevnte medlemmer, og med følgende mandat:

Å konkretisere innsats og handling knyttet til strategiområde 6 i handlingsplan for ABK "Vegen mot varig drift," som konkret går ut på å utvikle og iverksette tiltak som vil sikre liv også etter 2010 for de aktivitetene som blir skapt og initiert i løpet av ABK sin fireårige prosjektperiode.

Arbeidsgruppe 2010 har i tillegg jobbet med å konkretisere planer for en videreføring av den kulturminnebaserte verdiskapingen i prosjektområdet, gjennom utarbeiding av forslag til handlingsplan for perioden 2011-2012. Følgende personer har sittet i Arbeidsgruppe 2010:

Møre&Romsdal fylke, kulturavd:	
Nils-Gunnar Solli/Carina Stokke	Ass. Kulturdir./rådgiver kultur
Fræna kommune:	
Harry Hestad - leder	Kultursjef
Eide kommune:	
Jonny Lyngstad	Enhetsleder kultur
Averøy kommune:	
Frode Ressem/Jarle Haga	Kommunestyrerepr./ordfører
Kristiansund kommune:	
Maritta Ohrstrand	Varaordfører
Reiselivsorg.:	
Roar Harsvik	Destinasjon Kristiansund & Nordmøre
Kjell Gjerde	Destinasjon Molde & Romsdal
Regionmuseene:	
Jarle Sanden	Romsdalsmuseet
Bjørnar L. Bøe	Nordmøre Museum

1.4.4 EKSTERN RÅDGIVERTJENESTE

Ett hovedpoeng med pilotprosjekt er læring og tilegning av ny kunnskap og kompetanse på nye og ukjente områder. Det var satt høye krav til dokumentasjon og evaluering, både av prosess og resultat, og verdiskapingspilotene ble oppfordret av Riksantikvaren til å engasjere eksterne rådgiverinstanser som kunne hjelpe i dette arbeidet. Rådgiverne skulle følge prosjektet tett, med et kritisk blikk, delta som prosessledere på samlinger, bidra til å systematisere kunnskap og erfaring m.m. I november 2006 ble Asplan Viak AS engasjert som rådgivende instans for ABK ut prosjektperioden. De har særlig bidratt med prosessering og strategivalg, i næringsrelaterte sammenhenger, og med evaluering av prosjektet.

1.4.5 FINANSIERING

Verdiskapingspilotene har vært finansiert etter en spleiselagmodell. ABKs samlede budsjetttramme for hele prosjektperioden har vært vel 19 mill, med halvt om halvt statlig og regional/lokal finansiering.

Statlige tilskudd har vært omsøkt årlig hos Riksantikvaren.

Samlet tilskudd fra statlig hold har vært **8,195 mill**

Samlet tilskudd fra fylkesnivå har vært **8,780 mill**
fordelt på kulturavdelinga, fylkestinget og Reg./næringsavd.

Kommunene har til sammen bidratt med **1,600 mill**
i driftstilskudd. I tillegg kommer prosjektmidler,
som er gått utenom ABKs regnskap.

Andre tilskudd: (IN, næringsfond o.a.): **0,465 mill**

Sum **19,040 mill**

Fra Kulturminnefondet er det bevilget til sammen **1,656 mill**
til restaureringstiltak knyttet til ABK. Disse midlene
har gått utenom ABKs regnskap (direkte til tiltakshaver),
men ABK har vært sterkt involvert i søknadsprosessen.

Prosjektet har også utløst andre midler, som kommunal prosjektstøtte, tilskudd fra næringsaktører og private bidrag – som har gått direkte til tiltakshavere, og ikke via ABKs regnskap. Hvor mye som totalt er generert gjennom prosjektet er det ikke gjort en beregning på i forbindelse med denne rapporteringen, men dette vil bli nærmere omtalt i den senere evalueringsrapporten som kommer fra Asplan Viak (oktober 2010).

Midler fordelt på innsatsområder:

Adm/org:	5,700 mill
Formidling:	6,000 mill
Kulturminnevern inkl. Næmingeprojektet:	4,500 mill
Næringsutvikling:	1,200 mill
Lokal samfunnsutvikling:	1,100 mill
Prosesser, møter/konferanser:	0,540 mill
Sum:	19,040 mill

2. Prosjektprosessen

2.1 ARBEIDSMETODIKK OG PROSESSER

I brev fra Riksantikvaren om valget av ABK som pilot, understrekes betydningen av en solid forankring av prosjektet hos myndigheter, organisasjoner, næringsliv, frivillige o.a., og at dette gjenspeiles i organisering og nettverk.

Stikkord for ABKs arbeidsmetodikk og prosesser er dialog, politisk forankring og media.

2.1.1 DIALOG

Dialog og fysiske møter har vært en naturlig og åpenbar del av prosjektets arbeidsmetodikk fra første stund, både overfor samarbeidspartnere og befolkning. Høsten 2006 og våren 2007 var styrets leder og prosjektleder "omreisende i folkemøter" i kommunene, med formål informasjon og innhenting av forslag til tiltak. En rekke presentasjoner ble holdt på møter og konferanser, i offentlig og privat regi (reiseliv, politiske møter, næring/kultur o.a.) Mange henvendelser kom også fra frivillige lag og foreninger (Rotary, venneforeninger, historielag o.a.).

I januar 2007 arrangerte vi et todagers oppstartseminar, der ca 40 representanter fra kommunene (politisk/adm), museum, reiseliv, ulike fagavdelinger og prosjekter i fylkeskommunen, en rekke lag og foreninger og ildsjeler/lokale entusiaster deltok. Formålet var å få hjelp til å definere målsettinger og hovedsatsingsområder for prosjektet, og gjennom å kjøre en felles prosess sikre en god lokal forankring og eierskapsfølelse til prosjektet blant de deltakende. Seminaret resulterte i utarbeiding av Strategisk Handlingsplan for ABK, som ble vedtatt av styringsgruppa senere i 2007.

Vinteren 2008/2009 ble det gjennomført en midtvegsevaluering (Asplan Viak), med et påfølgende midtvegsseminar (dagsseminar) i mars 2009. Formålet var å stake ut en god kurs for siste del av prosjektperioden, i samarbeid med våre mange gode samarbeidspartnere. Utvikling/uthenting av næringspotensialet i prosjektet, og sikring av drift/forvaltning av tiltak som ble skapt i prosjektet, fikk stort fokus.

I juni 2009 ble det gjennomført en befaringsrunde med Kulturminnefondet, Riksantikvaren og fylkeskonservatoren, til en rekke restaureringstiltak i prosjektområdet - for å øke folks kjennskap til Kulturminnefondet og de mulighetene som finnes for hjelp og støtte. Det ble også arrangert et åpent informasjonsmøte om kvelden, for befolkningen i kommunene.

For å sikre en god læring og gevinstrealisering i prosjektet, vil det i november 2010 bli arrangert en intern erfaringskonferanse, for oppdragsgiver, prosjekteier og de mest sentrale samarbeidspartene (kommunene, regionmuseum, destinasjonsselskap).

2.1.2 POLITISK FORANKRING

For å sikre oppfølging fra kommunenes side, tok vi tidlig initiativ til å få Strategisk Handlingsplan lagt fram til politisk behandling (tilslutning) og forankret i kommunale planverk. Dette har lettet gjennomføringsarbeidet i kommunen.

Vi har også kjørt enkeltsaker, der det har vært krevende å finne tilfredsstillende løsninger, fram for politisk behandling i kommunen. Slik sikres en demokratisk prosess, og det fattes en beslutning som respekteres av alle parter (eks. vedtak om plassering av portalen i Kristiansund).

Vi har gjennomført flere fellesmøter med ledelsen i kommunene (politisk og adm.), bl.a. for å avtale omkring økonomisk medvirkning, og i september 2009 arrangerte vi et fellesmøte for formannskapene i de fire prosjektkommunene, for å informere om innsats og resultater, og sikre politisk forankring.

Det kan også nevnes at administrasjon og øvrig prosjektledelse har prioritert å delta på Riksantikvarens pilotsamlinger, som har vært viktige kilder for inspirasjon og faglig og sosialt påfyll.

2.1.3 MEDIA

Helt fra aller første stund (utvelgelsen av ABK som pilotprosjekt i 2006) har prosjektledelsen aktivt og bevisst brukt media som en støttespiller, for å informere om innsats, nyheter og resultater. Samarbeidet med lokalavisene Tidens Krav og Romsdals Budstikke har vært svært godt og konstruktivt, og også lokaltv (TKTV) har stilt flittig opp. NRK har vært hjertelig til stede i perioder, og dekt de største begivenhetene. De mange og gode oppslagene i media har også vært svært viktig med tanke på å oppnå en god lokal forankring – i og med at de på en god måte har informert lokalbefolkningen om hva vi har gjort, og hvorfor.

2.2 NETTVERK OG AKTØRSAMARBEID: OFFENTLIGE MYNDIGHETER, NÆRINGS LIV, KOMPETANSEMILJØER, EIERE AV KULTURMINNER, FRIVILLIGE, BEFOLKNING M.V.

ABK er et svært omfattende prosjekt, med omkring 90 gjennomførte enkelttiltak (stort og smått). En bred deltakelse og et sterkt engasjement fra mange ulike aktører og fagmiljø har vært en forutsetning for å kunne gjennomføre prosjektet.

Organiseringen av prosjektet (styringsgruppa, prosjektgruppa, Arbeidsgruppe 2010), representerer i seg sjøl nye nettverk. Politisk og adm. representasjon for fylkeskommune og kommuner, i nært samspill med museum, reiselivsaktører/ destinasjonsselskap, næringsliv, interesseorganisasjoner, lag og foreninger. Deltakere med ulik bakgrunn og fra ulikt "nivå" i forvaltning og næringsliv - men som har til felles et brennende engasjement, og stor kunnskap om sitt fagfelt.

Kommunene har selv uttalt at ABK har bidratt til å skape mer og bedre dialog og samarbeid mellom de fire prosjektkommunene, både på kulturminnefeltet, men også på andre områder.

I tillegg til de organisatoriske enhetene er det etablert nettverk for kulturminne-næringsaktører, klippfiskaktører og lokale håndverkere/snekkere. Det er etablert arbeidsgrupper for de lokale utviklingsprosjektene i kommunene, der bl.a. velforeninger og ildsjeler er godt representert, og arbeidsgrupper knyttet til etablering av kulturstier på Averøy, der bl.a. Friluftsrådet og Kystverket deltar. Kommunene har oftest tatt sekretærrolle/lederansvar for disse arbeidsgruppene. Det har i tillegg også vært nedsatt både en fagarbeidsgruppe og en nærings-arbeidsgruppe for klippfisk, der bl.a. Fiskeriutvalget og Næringspolitisk råd for Kristiansund og Averøy deltok.

Prosjektet har hatt svært god tilgang på svært mange ulike former for kompetanse, gjennom samarbeidende institusjoner (museum, Kystverket o.a.) og fagavdelinger i fylkekommunen og hos Fylkesmannen, og i stor grad også fra deltakende og engasjerte enkeltpersoner med stor kunnskap om spesielle fagområder. Det har også vært tette og gode relasjoner mellom prosjektet og private eiere av kulturminner, med samarbeid om restaureringstiltak og søknader til Kulturminnefondet.

2.3 ANDRE VIRKEMIDLER OG TILSKUDDSORDNINGER

Innovasjon Norge har i løpet av prosjektperioden bidratt med tilskudd til forretningsdelen av Næmingeprojektet (omkring kr 800 000), samt med etablererstøtte til Sveggvika AS (kr 650 000 – ombygging/nyetablering av reiselivsbedrift). I tillegg har de bidratt med kr 50 000 til gjennomføring av etablererkurset for kulturminnenæringer, utviklet av ABK/Asplan Viak.

RDA-fondet (næringsfond) i Eide har bidratt med kr 200 000 i støtte til byggingen av røykeriet/formidlingsbygget på Strømsholmen.

Fiskeriutvalget i Kristiansund kommune har bidratt med kr 75 000 til produksjon av en ny klippfiskbrosjyre.

3. Resultater

Målsetningene om å

- bidra til at kulturarven blir brukt som ressurs i samfunnsutviklingen
- bidra til en positiv steds- og samfunnsutvikling på strekningen Bud-Kristiansund, med utgangspunkt i kulturminner og en helhetlig satsing på kystens kulturarv og landskap
- bli det fremste reisemålet i Sør-Norge med utgangspunkt i levende kystsamfunn

mener vi er innfridd, i stor grad. Prosjektet har maktet å sette fokus på kulturminner og kulturmiljø som ressurser, som verdifulle elementer for lokal identitet og trivsel. Vi mener å kunne registrere en positiv holdningsendring på dette feltet, både blant folk flest, politikere og kommunalt ansatte.

Kanskje kan vi ikke hevde at målsetningen om å bli det fremste reisemålet i Sør-Norge med utgangspunkt i levende kystsamfunn er oppnådd pr i dag, men vi mener det absolutt er innen rekkevidde, og at det er lagt et godt grunnlag gjennom prosjektinnsatsen. Det avgjørende nå er at reiselivsnæringa sjøl tar tiltakene og produktene i bruk, og går sammen om informasjon og markedsføring.

Prosjektets delmål knyttet til

a) Verdiskaping:

Å bruke kulturarven til beste for befolkning, næringsliv, lokalsamfunn og regioner, gjennom

- Å løfte fram og aktivt ta i bruk kulturminner og kulturmiljø for å styrke lokal identitet og kurere "heimblindskap" – **innfridd.**
- Å medvirke til økt turisttrafikk gjennom styrket markedsføring og bedre samordnet informasjon om reisetilbud og kulturminnebaserte attraksjoner – **vanskelig målbart pr i dag; vil vise seg over tid. Det er uttrykt fra reiselivshold at det i hvert fall er etablert et solid grunnlag for å kunne informere bedre om natur- og kulturminnebaserte attraksjoner i området.**
- Å etablere nye bedrifter i området som direkte eller indirekte er knyttet til kulturminner; næringsvirksomhet på kulturminnenes premisser – **Los-korpset er etablert som ny kulturnæring, basert på formidling av lokal kulturhistorie. Arkitektfirma (Rever og Drage) nyetablert i tilknytning til Husasnotra/Geitbåtmuseet og Næmingeprosjektets virksomhet.**
- Å etablere nettverk mellom aktører i skjæringspunktet mellom kulturarv og
- næring/reiseliv – **innfridd (jamfør 2.2)**
- Å øke bevisstgjøringen om kulturarven som en ressurs – **innfridd, både blant befolkningen og i kommunene (politisk og adm.)**
- Å bidra til å integrere kulturarv som tema i kommunale planar for areal- og samfunnsutvikling – **innfridd.**

b) Kulturarv:

Å ta bedre vare på kulturarven, gjennom

- Å styrke fagmiljø innen restaurering og vedlikehold – **er absolutt oppnådd, både gjennom satsingen på Næmingeprosjektet, og en rekke tiltak som har involvert lokale håndverksmiljø og aktører.**
- Å få til en samordnet kulturminneforvaltning på strekningen – **oppnådd (eller i ferd med å bli) som følge av gjennomføring av kompetansehevende kurs for kommunalt ansatte innen kulturminnevern.**

- Å gjøre en merkbart innsats med tanke på sikring og restaurering av kulturminner og –landskap – **oppnådd gjennom restaurering av 15 sentrale bygninger og objekter, samt gjennom rydding og tilgjengeliggjøring av 9 fornminnelokaliteter.**
- Å gjøre informasjon om lokalhistorie, kulturminne og kulturlandskap lett tilgjengelig i flere format, og ha en gjenkjennelig og helhetlig profil – **oppnådd gjennom etablering av egen profil (logo/bumerke) og egen layout for alle trykksaker produsert i prosjektet, samt gjennom produksjon av seks guidemanus, seks kartbrosjyrer og ca 50 informasjonsskilt. Guidemanus og kartbrosjyrer blir også gjort tilgjengelig for nedlasting fra nett (pdf).**
- Å øke kunnskapen om kulturminner og lokalhistorie i området – **oppnådd gjennom den samlede formidlingsinnsatsen i prosjektet (portaler, trykksaker, informasjonsskilt, produksjon av sceneforestilling om losen med mer)**
- Å ha fokus på bærekraftig forvaltning av kulturminner/kulturarven – **oppnådd som en del av de gjennomførte restaureringstiltakene, der formidling/ informasjon til tiltakshaver og andre interesserte om valg av metode og teknikk har vært en del av innsatsen, og gjenbruk har vært i fokus. Også fokusert på i gjennomført kurs i kulturminnevern for kommunalt ansatte.**

c) Kunnskap:

Utvikle og spre kunnskap om kulturarven som ressurs, gjennom å

- Gjennomføre 0-punktsanalyse som grunnlag for måling av endringer innen kompetanse-, interesse- og bevissthetsnivå blant kommuner, næringsaktører og befolkning med hensyn til kulturminnebasert verdiskaping – **gjort som en del av Asplan Viaks oppstartsinnsetts. Fulgt opp med midtvegs-evaluering, og til sist sluttevaluering.**
- Gjennomføre kompetansehevede tiltak knyttet til kulturminnebasert verdiskaping i kommunene og for næringslivet i regionen, i samarbeid med andre tiltak/avdelinger i Møre og Romsdal fylke og Innovasjon Norge – **oppnådd ved utarbeiding og gjennomføring av nytt kursopplegg for lokale kulturminnenæringer (etablererkurs), der IN bidro økonomisk og hoppid.no bidro faglig.**
- Samarbeide med kommunene om igangsetting av kommunale planprosesser for kartlegging, registrering og vedlikehold av kulturminner og kulturmiljø – **gjennomført som en del av kulturvernseksjonens innsats i Kulturminneåret 2009 (Kulturminneatlas)**

3.1 VERDISKAPING – KULTURELL, SOSIAL, MILJØMESSIG, ØKONOMISK

Resultater for ABK er detaljert omtalt i sluttrapport basert på Strategisk Handlingsplan. Her omtales resultatene i forhold til verdiskapingsområdene:

3.1.1 KULTURELL VERDISKAPING

Har lokalbefolkningen som primær målgruppe, og handler om å styrke selvfølelse og trivsel, og å bidra til økt kunnskap og opplevelse. Det kan også handle om å styrke prosjektområdets omdømme og attraktivitet.

ABK har oppnådd gode resultater på det kulturelle verdiskapingsområdet, primært gjennom vår storstilte satsing på formidling (jamfør tematiske fyrtårn): En rekke produserte trykksaker (guidemanus, kartbrosjyrer o.a.) og informasjonsskilt, scenefortellinga om losen, folkemøter og presentasjoner, arbeidet i de lokale arbeidsgruppene, byvandring, seminarer/konferanser for Fosnakultur og Gjenreise, og tiltak rettet mot skoleelever.

Den delen av vår håndverksinnsats som har inkludert opplæring/kursing av lokale håndverkere, har også en klar kulturell verdiskapingseffekt – samt markedsføring av området/attraksjoner i reiselivssammenheng.

Fra sceneforestillinga "Losen – med livet som innsats".
Foto: Svein Bjørnerem / RB

3.1.2 SOSIAL VERDISKAPING

Sosial verdiskaping handler om lokal bevissthet og engasjement omkring kulturarven som ressurs. Dette er viktige faktorer i forhold til å få til en positiv samfunnsutvikling. Lokalt engasjement er avhengig av at tiltakene er forankret lokalt, av at ideene eies lokalt, av lokal medbestemmelse og styring. Stikkord i sammenhengen er dialog og åpenhet.

Gode resultateksemppler innenfor det sosiale verdiskapingsområdet, er Klippen på Kvernes (stor dugnadsinnsats under flytteprosessen; er blitt et sosialt aktivum og kulturhus for nærmiljøet), de lokale utviklingsprosjektene på Vevang/Eide og Innlandet/Kristiansund, og kulturstiprosjektene på Averøy.

Klippen på Kvernes
Foto begge bildene: Bjørg Bergem

15.12.08

3.1.3 MILJØMESSIG VERDISKAPING

Å bidra til bevaring av kulturminner, miljø og landskap i helhetlig perspektiv er god miljømessig verdiskaping. Andre stikkord er fokus på gjenbruk, respekt for opprinnelig miljø og kultur, og bærekraftig bruk av kulturmiljø og kulturminner.

Prosjektet har god måloppnåelse på dette området, bl.a. gjennom en rekke restaureringstiltak, tiltak knyttet til rydding/tilrettelegging av fornminner, og kulturstiprosjekt som er gjennomført. I tillegg gjennom plan-/arkitekt hjelp som er gitt til eiere av gamle sjøhus/brygger med ønske om ombygging til ny bruk. En av disse bedriftene, Sveggvika AS, bygger også sin virksomhet etter økoturismeprinsipper.

Materialgjennbruk – Formidlingsbygget på Strømsholmen.
Foto begge bildene: Martin Beverford.

3.1.4 ØKONOMISK VERDISKAPING

På det økonomiske verdiskapingsområdet har det vært naturlig for ABK å operere som inspirator framfor å være innovatør. Det stilles en rekke krav til gründervirksomhet som ABK ikke har hatt mulighet til å kunne oppfylle, bl.a. tilgang på store økonomiske og tidsmessige ressurser, og solid næringsfaglig kompetanse. Dessuten er det en ubetinget suksessfaktor at forretningsideen tilhører gründeren selv.

Kulturminnenæringsområdet er et nytt fagfelt, med stort behov for informasjon og kompetansetilførsel. Eller rettere sagt, det er en ny, ønsket symbiose mellom to ulike fagfelt, to kulturer. I næringsammenheng er spørsmål om lønnsomhet og kjapp profitt sentrale, mens det innen kulturminnefeltet tradisjonelt er snakk om å ta vare på, bevare og ikke forbruke. Det har ikke vært veldig vanlig å tenke kostnad eller sette prislapp på opplevelser knyttet til natur, kulturlandskap, kulturminner, kulturmiljø, eller på salg av informasjon og kunnskap. Men om man skal få til økonomisk verdiskaping innen kulturminnefeltet, er man nødt til å finne gode måter å gjøre nettopp dette på. Og samtidig må man ha tilgang på næringslivsaktører som både har investeringsvilje og forståelse for kulturminnevern.

Det er også en utfordring å finne fram til objekt/bygg som kan egne seg for istandsetting med tanke på en bruk som er lønnsom, men som ikke ødelegger eller "bruker opp" kulturminnet, eller gjør at det mister sitt særpreg underveis.

De fire ombyggingstiltakene hvor ABK har bidratt med plan- og arkitekthjelp (arkitekter i nært samarbeid med eier og fylkeskonservator/antikvariske myndigheter), er eksempler på kulturminner/kulturmiljø der vi mener det kan være et godt potensial for istandsetting og ombygging for lønnsom næringsvirksomhet, samtidig som det opprinnelige og særpregede blir ivaretatt. Ett av de fire tiltakene, Sveggvika AS på Averøy, er nå svært nær forløsning.

ABK sin innsats har ført til noe nyetablering på kulturminnenæringsområdet (Los-korpset), og ikke minst har vi gjennomført kompetansehevende tiltak for kulturminnenæringer (utviklet og gjennomført nytt kursopplegg innen verdiskaping for lokale kulturminnenæringer). Næmingeprosjektet, som vi har investert tungt i, driver omfattende nærings- og forskningsvirksomhet, i tillegg til utdanning innen tradisjonshåndverk. Vi har bidratt til å skape aktørnettverk for klippfisk, og til markedsføring av 23 klippfiskutsalg/serveringssteder med klippfisk på menyen. I tillegg har vi hatt en viktig rolle som døråpner og nettverksskaper for flere tiltak med næringsformål.

Kulturminnebasert næring er et nytt felt i utvikling og vekst, og om ikke resultatene har vist seg i veldig stort monn enda, er vi trygg på at de kommer etter hvert.

3.2 KONSEKVENSER FOR KULTURMINNER OG KULTURARVEN

ABK har bidratt til følgende:

- å etablere bevissthet om kulturminner som ressurser innen lokal samfunnsutvikling, overfor offentlig forvaltning så vel som befolkningen (kulturminnevern tatt inn i kommunale planverk)
- generell kunnskapsheving om kulturminner, kulturmiljø, lokal historie og tradisjonshåndverk
- 15 kulturminner er restaurert/istandsatt, 9 fornminner er ryddet/skiltet gjort mer tilgjengelig.
- kompetanseheving innen lokal håndverksnæring (snekkerfag, tørrmuring, steinvorr o.a.)
- kompetanseheving innen verdiskaping/etablering for lokale kulturminnenæringer
- kompetanseheving innen den offentlige kulturminneforvaltning (kommunalt ansatte)

4. Hva har vi lært?

4.1 ANALYSER OG HOVEDPOENG; SUKSESSKRITERIER OG –HISTORIER, FLASKEHALSER OG SÆRLIGE UTFORDRINGER

4.1.1 TTT

Vi har lært, eller snarere nok en gang fått bekreftet, at Ting Tar Tid (TTT) – og fått understreket nødvendigheten av å kjøre grundige og åpne prosesser, der alle involverte parter blir hørt, og forventninger blir avklart. Dette er særlig viktig innen vårt område, som berører så mange parter på så mange ulike nivå.

4.1.2 POLITISK FORANKRING

Å sikre en god politisk forankring, gjennom forankring av handlingsplan i kommunale plandokument. Å kjøre spesielt omfattende og krevende saker fram for politisk behandling i kommunene sikrer en trygg og forutsigbar gjennomføringsplattform.

4.1.3 NEDENFRA OG OPP-PROSESSER

Å gjennomgående kjøre nedenfra og opp-prosesser (stikkord lokalt eierskap og engasjement) = ubetingede suksesskriterier. Engasjerte og handlekraftige ildsjeler gir de beste resultatene.

4.1.4 UNGT FAGOMRÅDE

Kultur(minne)næringsområdet er fortsatt et ungt fagfelt, med stort behov for tilførsel av informasjon og kompetanse. Verdiskapingsprogrammet har i så måte gått opp noen spor, og bidratt både til kompetanseheving og holdningsendringer på området.

4.1.5 ORGANISERING OG PROSJEKTLEDELSE

4.1.5.1 Prosjektforankring på fylkesnivå er en svært god løsning når flere kommuner og ellers mange ulike aktører på ulike nivå er involvert. Gir en god avstand og nøytralitet. Å sikre en politisk forankring (Fylkestinget) er svært viktig.

4.1.5.2 Styringsgruppe med 17 medlemmer er for mye. For bredt sammensatt, for mange aktører med ulik bakgrunn, interesse og agenda.

4.1.5.3 For lav/total mangel på representasjon fra næringsliv/næringsaktører i styringsorganene – uheldig med tanke på måloppnåelse på det økonomiske verdiskapingsområdet.

4.1.5.4 Prosjektleder i 100% stilling – et klart suksesskriterium.

4.1.5.5 ABK har hatt en prosjektleder/-ledelse som har vært synlig og drevet mye oppsøkende virksomhet. Dette har vært oppfattet som en uvanlig rolle for "byråkrater" og har vært svært godt mottatt.

4.1.6 SPRÅK OG KOMMUNIKASJON

Språk og kommunikasjon er viktige faktorer for å få til god felles forståelse og grunnlag for samarbeid. Jamfør arkitektenes viktige roller som utviklere i sjiktet mellom private tiltakshavere (næringstankegang) og antikvariske myndigheter/offentlig forvaltning.

4.1.7 STORT PROSJEKTOMFANG

Prosjektets omfang har vært både en styrke og utfordring. Har gitt mangfold og bredde, mange nye produktive nettverk og samarbeidskonstellasjoner, og gode resultat på mange ulike områder. Samtidig har det tidvis vært en utfordring å skulle få alle til å dra i samme retning.

4.1.8 FINANSIERING AV NÆRINGSTILTAK

Vi opplever at ABKs satsinger har falt litt mellom flere stoler når det gjelder muligheter for å oppnå finansieringsstøtte fra eksempelvis Næringsavdelinga i fylkeskommunen, og Innovasjon Norge. Midler er ofte låst i etablerte satsinger, der kulturminnenæringstiltak ikke helt passer inn, og ikke kan tilpasses uten å gå på bekostning av egne verdier/prinsipper. Krav til rask lønnsomhet er også ofte vanskelig å oppfylle.

4.1.9 TILGANG PÅ HÅNDVERKERE MED ANTIKVARISK KOMPETANSE

Tilgang på håndverkere med antikvarisk kompetanse lokalt/i regionen (Næmingeprosjektet, Romsdalsmuseets håndverkere) har vært avgjørende for å kunne gjennomføre vårt ambisiøse handlingsprogram.

4.1.10 SAMARBEID MED MEDIA

Et nært og godt samarbeid med media (lokalaviser, lokaltv) har vært av stor betydning for å sikre en god lokal forankring (lokalbefolkning)

5. Anbefalinger

5.1 ANBEFALINGER TIL AKTUELLE MÅLGRUPPER:

- Næringsliv og reiseliv: Det ligger et stort vekstpotensial i kulturminnebasert reiseliv og næringsliv – sats på det! Det er lagt et solid grunnlag, og mye viktig infrastruktur er levert gjennom prosjektet.
- Møre og Romsdal fylkeskommune: Det ligger mye god læring og erfaring i prosjektr resultatene – grip fatt i disse, og ta dem med videre! Implementer erfaringene i nye satsinger.
- De fire prosjektkommunene har gjort en kjempejobb! De har bidratt og vist et engasjement langt over det en kunne forvente. Vi vil sterkt oppfordre om å fortsette det gode arbeidet og ikke minst samarbeidet, både på kulturminnefeltet og andre områder.

5.2 ANBEFALINGER TIL KULTURMINNEMYNDIGHETENE:

- Sett i gang solide satsinger på utdanning av tradisjonshåndverkere! Sørg for at Næmingeprosjektet blir integrert i det norske utdanningssystemet på høyskolenivå!
- Sett i gang en Fase II av verdiskapingsprogrammet med fokus på økonomisk verdiskaping – utvikling av kulturminnenæring. Det er lagt veldig mye godt grunnlag gjennom de 11 pilotene for framtidig forløsning av kulturminnenæringspotensial.

6. Veien videre

Veien videre har vært definert som ett av seks områder i Strategisk Handlingsplan for ABK siden 2007. Arbeidsgruppe 2010 ble etablert i 2008 med sikring av drift og videreføring av verdiskapingstiltak som eneste oppgave. Gruppas innsats har hatt et todelt fokus:

1. Sikre drift av tiltak og aktiviteter som er skapt gjennom ABK (Verdiskapingsprogrammets Fase I), etter 2010. Dette er regulert gjennom inngåelse av skriftlige avtaler med tiltakshavere
2. Sikre en videre utvikling av kulturminnenæring/ kulturminnebasert verdiskaping etter 2010, basert på resultatene fra Fase I.

Kommunene har gitt sin brede tilslutning til et videreført samarbeid.

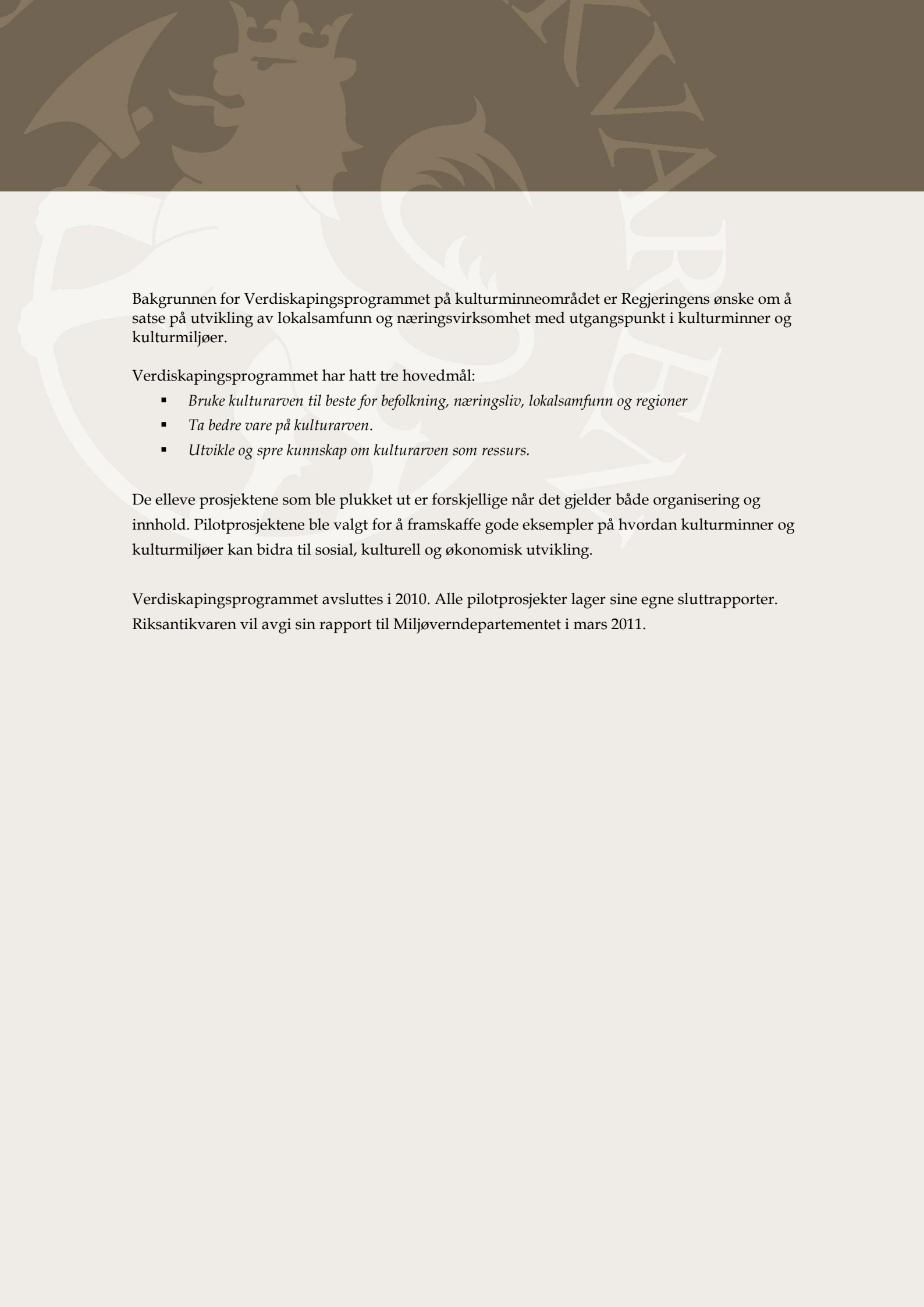
Det er derfor utarbeidet et forslag til Handlingsplan for et nytt prosjekt i perioden 2011-2012, med fokus på økonomisk verdiskaping. Denne vil bli lagt fram for kulturutvalget med anbefaling om å søke MD/RA om tilskudd til gjennomføring (Verdiskapingsprogramets Fase II).

Vedleggsoversikt:

- Rapportering etter Strategisk Handlingsplan ABK
- Forslag til Handlingsplan 2011-2012 – økonomisk verdiskaping (Arbeidsgruppe 2010)

Oversikt - kursopplegg og rapporter produsert i prosjektet (utvalg):

- Midtvegevaluering (Asplan Viak)
- Kursopplegg: Verdiskaping for kulturminnenæringer (etablererkurs). Asplan Viak, ABK/fylkeskommunen. 2009
- Kursopplegg: Kurs i kulturminneforvaltning for kommunalt ansatte og folkevalgte. Asplan Viak, Møre og Romsdal fylkeskommune/ kulturvernseksjonen, Riksantikvaren. 2009/2010
- "Med hjartet for den rette staden" – trivselsundersøkelse. Heidi-Iren Wedlog Olsen 2007/2008

Bakgrunnen for Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet er Regjeringens ønske om å satse på utvikling av lokalsamfunn og næringsvirksomhet med utgangspunkt i kulturminner og kulturmiljøer.

Verdiskapingsprogrammet har hatt tre hovedmål:

- *Bruke kulturarven til beste for befolkning, næringsliv, lokalsamfunn og regioner*
- *Ta bedre vare på kulturarven.*
- *Utvikle og spre kunnskap om kulturarven som ressurs.*

De elleve prosjektene som ble plukket ut er forskjellige når det gjelder både organisering og innhold. Pilotprosjektene ble valgt for å framskaffe gode eksempler på hvordan kulturminner og kulturmiljøer kan bidra til sosial, kulturell og økonomisk utvikling.

Verdiskapingsprogrammet avsluttes i 2010. Alle pilotprosjekter lager sine egne sluttrapporter. Riksantikvaren vil avgi sin rapport til Miljøverndepartementet i mars 2011.